

ізі көрінеді. Мүсіндердің беттерінің домалананып келуі қоршаған кең-байтақ даланын қысымын көтеруімен байланысты болды.

Түркілердің дүниетанымы, еліне деген махаббаты, кішіпейілділік, намысшыл қасиеттерінің болғандығы қазірдің өзінде халқымызға үлгі болуға тұрарлық деп батыл айта аламыз.

1 Мұратхан, Ғ. Қазақтың көне тарихы. - Шыңжаң: Халық баспасы, 1987. - 131-132 бб.

2 Сартқожаұлы, Қ. Байырғы түрік жазуының генезисі. - Астана: Арыс, 2007. - 44-56 бб.

3 Ахметұлы Ш. Ұлы Түрік қағанаты (Қытай деректері мен түсініктер) Үрімші (КХР). - Шыңжаң Жастар-өрендер баспасы, - 2006. -

598 б.

4 Кляшторный, С.Г., Сұлтанов, Т.И. Летопись трех тысячелетий. - Алматы: Рауан, 1992. - С. 87-96.

В статье говорится о культурном развитии тюркского каганата и его влиянии на культуру империи Тан. О том, как культурные взаимоотношения и взаимовлияния Китая и тюрков повлияли на расцвет и обогащение культур.

This article is about cultural development and influence of Turkish kaganat on the culture of Tan Empire. It is about cultural interrelations and mutual influence between China and Turks.

Ж. Есеналиева

АРАБ ТІЛ БІЛІМІ ДӘСТҮРІ ЖӘНЕ АРАБИСТИКАДАҒЫ САЛҒАСТЫРМАЛЫ ТИПОЛОГИЯНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ АСПЕКТІЛЕРІ

Арабтар - дүние жүзі ғылымы мен мәдениетінің дамуына елеулі үлес қосқан халықтардың бірі. Олар тіл ғылымының дамуында да елеулі рөл атқарды. Араб тіл білімінің дәстүрі - VIII-XIV ғғ. Араб халифаты мәдени аймағында туып қолданылған тілді зерттеу дәстүрі. Араб халифатындағы тіл білімінің пайда болуы, қалыптасуы және дамуы 632 жылы әскери-діни сипаттағы Халифат мемлекетінің құрылуынан басталады. Араб тіл білімі дәстүрінің негізі тек араб тілінде жазылып, классикалық араб тіліне арналған ғылыми трактаттарда салынған. Бұл - бүкіл Аравия жарты аралындағы тайпалар үшін ортақ тілдің (койне) қажеттегі күшейген, Құран тілін оқыту, оның тазалығын сақтауға ерекше көңіл бөлінген кез еді.

Зерттеушілердің пікірі бойынша, араб лингвистикасының пайда болуы мен дамуының екі практикалық негізі бар: 1) Құранның халыққа түсініксіз болып баратқан тілін және араб тілінің диалектілерінің арасындағы айырмашылықты жақындату, 2) Басып алған елдерге мұсылман дінін енгізіп, араб тілін сол елдердің ресми және ғылыми тілі ету /1, 30/.

Арабтарда тіл туралы ғылымдардың дамуына шынында да себеп болған нәрсе ертедегі Индиядағы сияқты, діни тіл мен ауызекі сөйлеу тілінің айтарлықтай алшақтай бастауынан болу керек.

Бұған қоса, мұсылман дінінің әсері ерекше болды. Арабтар көрші елдерді өздеріне қаратып, ислам дінін күшпен таратып отырды. Ал ислам дінінің құралы - Құран. Оны басқа ел адамдарына үйретіп, оқыту үшін де тіл ғылымын дамыту керек болды.

Мұның үстіне араб тілінде диалектілер көп еді. Әдеби тіл мен ауызекі сөйлеу тілінің арасындағы алшақтықтың негізгі тарихи себептерін талдай келе мынаны есте ұстаған жөн: жазба тілдің нормалары жасалған дәуірде-ақ ауызекі тіл жазба тілге негіз болған исламға дейінгі поэзия тілі мен Құран тілінен айырмашылығы болатын. Одан басқа жазба тіл ауызекі тіл сияқты тез дамыған жоқ. Араб диалектілерінің дамуы тоқтамады, ал арабтың жазба тілі арасындағы алшақтық ұлғая түсті. Ақырында жазба тіл мен ауызекі тілдің айырмашылықтарын одан әрі тереңдете түсуге себеп болған нәрсе - араб елдері жаулап алған елдер тілдерінің ықпалы. Жаңадан бағындырылған елдер-

дің тілдері әртүрлі болатын. Бұл тілдер бірінші кезекте диалектілердің грамматикалық жүйесінде айтарлықтай із қалдырып, әр елдің ішінде территориялық диалектілердің одан әрі ерекшеленуіне әкеліп соқтырды /3, 24/. Сондықтан классикалық араб тілін диалектілерден де, басып алынған басқа елдер тілдерінен де қорғау, оны таза сақтау қажет болды.

Бұл жағдайлар араб филологиясының дамуына әсерін тигізді. Арабтар гректер мен үнділіктердің грамматикалық жүйелерін де пайдаланды. Сонымен бірге араб тілі туралы ғылымды жасауға арабтардың тек өздері ғана емес, оларға бағынышты басқа да халықтардың өкілдері қатысты. Әсіресе, араб халифатына кірген парсылар, гректер, сириялықтар, еврейлер, коптылар, берберлер, түркі т.б. халықтар араб тілі туралы ғылымды дамытуға ат салысты /4, 10/.

Араб тілінің теориялық дәстүрі Басра, Куфа, Бағдат, Андалус, Египет-Сирия филологиялық мектептерінде жасалған. Арабтардың тіл туралы алғашқы еңбектері Евфрат пен Тигр бойындағы Басра және Куфа қалаларында шықты. Бұл екі қалада грамматикалық екі мектеп – екі бағыт пайда болды. Олар өзара бір-бірімен түрлі мәселелер жөнінде айтысқа түсіп, пікір алысып отырды. Кейіннен грамматикалық ғылым орталығы Араб Халифатының сол кездегі астанасы Бағдатқа көшті.

Араб тілінің алғашқы грамматикасын құрастырушы, араб лингвистикасының негізін салушы УІІ-ғасырда басралық Әбул-Асуада-ад-Дуали. Әбу ад-Дуалиді грамматика мәселелерімен айналысуға мәжбүр еткен, біріншіден, араб тілінің ережелерімен таныс емес адамдардың әдеби тіл нормаларын бұза бастауы, екіншіден, әсіресе, Құранды дұрыс оқымаудан «қасиетті жазудың» мазмұны бұрмаланатын немесе түсіндірілмейтін болды. Ол араб тілінің грамматикасын: сөздерді есім, етістік және жалғаулықтар деген сөз таптарына бөледі, орфографияның кейбір мәселелері және флексия мәселері деген бөлімдерге бөліп қарастырды /1, 31/. Ол араб жазуына дауысты дыбыстарды белгілейтін графикалық таңбалар енгізді. Осы кезде араб

графикасындағы ұқсас таңбаларды айыру үшін диакритикалық қосымша таңбалар жасалған. Өкінішке орай, Әбу ад-Дуалидің еңбектері Х ғасырдың ортасында жоғалып кеткен.

Араб тілі филологиясын тыңғылықты зерттеу сегізінші ғасырдың бірінші жартысынан, Басраның филологиялық мектебінен басталады. Оның негізін қалаушы Абу-Амр Иса Ибн Умар ас-Сакафи. Ол араб тілінің алғашқы толық грамматикасының авторы Сибавейхидің ұстазы.

Басраның грамматикалық мектебінің өкілдері өз еңбектерінде араб тілінің негізгі грамматикалық жүйесін түсіндіруге алғаш рет талпыныс жасаған.

Араб халифатындағы тілтану ілімі дами келе, УІІІ ғасырдың 2-жартысында филология ғылымының дербес саласы ретінде араб тілінің теориясы қалыптасты. Осы кезде басралық грамматист Сибавейхи (өз ұлты парсы) классикалық араб тілінің бізге жеткен бірінші грамматикасын, «әл-кітаб» трактатын жасаған. Ғалым бұл кітапта араб тілін бірнеше тарауға бөліп, қарастырған: фонетика (әл-асуат әл-люғауийя), морфология (ас-сарф), синтаксис (ан-наху), Құранды оқу (әл-қираат әл-қураанийя) және поэтика (ад-дарура аш-шарийя).

Орта ғасырдың үлкен ғұламаларының бірі Сибавейхи бізге мәлім «әл-Китаб» (кітап) атты еңбегінде Басралықтардың грамматикалық зерттеулерін қорытындылай келе, сөз табының бірнеше белгілерін көрсеткен. «әл-Китаб» араб тілінің грамматикасының зерттелуінің негізі болды десек қателеспейміз.

Сибавейхи жасаған араб тілінің классикалық (дәстүрлі) жүйесі: ан-нахв (учение о восхождении), ас-сарф (учение об изменении) және ат-таджвид (учение о происхождении частиц). «әл-Китаб» сөз таптарына анықтама беруден басталады: اسم - есім сөз, فعل - етістік, فعل - көмекші сөз. Сибавейхи синтаксис пен морфологияны зерттеумен айналысқан және оларды бір-бірінен ажырата білген. Ол флексия теориясын морфологиялық форма және сөз мағынасымен байланыстыра қарастырған. Оның еңбегі өзінен кейінгі арабтың

лингвистикалық ғылымына үлкен әсерін тигізді. Сибавейхидің еңбегі араб әдеби тілінің құрылымын алғаш зерттеген іргелі зерттеу болып табылады.

Куфалық мектептің негізін қалаушы Абу Джафар Мухаммад ар-Руаси -араб тілінің алғашқы синтаксисі жазылған «әл-Файл» атты кітаптың авторы.

Тілге сипаттама беру және талдау принципі жағынан басралықтар мен куфалықтар арасында айтарлықтай алшақтық жоқ. Сипаттаманың негізі ретінде екі мектеп те жоғарыда көрсеткен ан-нахф, ас-сарф, ат-таджвид ұғымдарын алған. Айырмашылық - ережелердің берілу тәсілінде ғана басралықтар үшін грамматиканың ең негізгі бірлігі - сөз, ал куфалықтар үшін - предикативті сөз тіркесі.

X- ғасырдың аяғында грамматиктерді Басралықтар мен Куфалықтар деп бөлу біршама тоқтала бастайды. Екі мектептің үлкен еңбектерін біріктіре бастаған жаңа ағым пайда болады. Грамматиканы оқудың, талдаудың ендігі орталығы Бағдат қаласына көшеді. Бұл мектептің көрнекті өкілі, түркі халықтарынан шыққан ғұламалардың бірі, Орта Азия халықтарының мақтанышы - Замахшари. Ол араб филологиясы саласындағы ұлы ғалым. Бұл кісі ортағасырлық араб тілді мәдениет тарихында ең таңдаулы орын алады. Замахшари араб грамматикасы және лексикографиясы, стилистика, риторика, поэзия, экзегетика жөнінен тамаша еңбектер жазды. Мұсылман әлемінде оның беделінің жоғары болғаны соншалық, оның талантын идея жағынан қарсыластары да мойындаған, сол себепті оны «араб және араб еместердің ұстазы», «Хорезмнің мақтанышы» деп атаған /2, 31/. Замахшаридың «әл-Муфассал» атты трактаты мәтінді ғылыми зерттеудің ең алғашқы үлгісі. Аз-Замахшари сөздерді классификациялағанда алдымен морфологиялық принципке сүйенді. Ол үш бөлімнен тұратын сипаттама кестесін ұсынады: есімдер туралы ілім, етістік туралы ілім, көмекші сөздер туралы ілім. Еңбекте сөздерді қолдану теориясымен қоса, сөзжасам принциптерін де көрсеткен.

Бұлардан басқа да арабтың көптеген грамматиктерінің еңбектері бар. Айта кету керек, олар көбіне «әл-Китаб» және «әл-Муфассалды» түсіндірумен ғана шектелді.

Дәстүрлі араб тіл білімінде жоғарыда көрсеткеніміздей, ең негізгі мәселе - сөзге морфологиялық талдау жасау болып табылады.

Мұндай морфологиялық талдауда екі аспект көзге түседі: номинативтік- морфологиялық аспект, синтаксистік-морфологиялық аспект. Грамматикалық талдаудың ең кіші бөлшегі сөзді айқындаудың өлшемі семантикалық аспект болса да, ол синтаксистік және синтаксикалық аспектпен тығыз байланыста қарастырылады.

Сөз таптарын классификациялау дихотомиялық негізде жүреді: ең алдымен атауыш сөздер, содан кейін атауыш емес сөздер жіктеледі. Атауыш сөздерге есімдер мен етістік, атауыш емес сөздерге - көмекші сөздер жатады.

Дәстүрлі грамматикалық теория үшін Сибавейхидің енгізген **И'раба** ұғымы өте маңызды. Бұл - күрделі морфологиялық конструкция құратын сөз тіркестерімен, синтаксистік процестермен байланысты сөздің өзгеру теориясы. **И'раба** бойынша негізгі сөздер - флективті, ал көмекші сөздер -флективті емес болып жіктелген. Сибавейхидің сөз формаларын талдауда сөздерді флективті және флективті емес деп бөлуі тілдік материалды топтастырудағы үлкен жаңалығы. Ол флективті сөздердің релеватты морфологиялық өзгерістерін анықтап, жіктеудің екі түрін формалды және функционалды деп даралап көрсетеді. Формалды классификацияға есім формалары мен ал-мударі етістіктері енеді. Функционалды классификация болса формалды классификацияға негізделеді және сөздің морфологиялық ерекшеліктерін айқындайды, синтаксистік құрылымдағы позициясын көрсетеді.

Сонымен, семантикалық және морфологиялық белгілеріне қарап сөз табына бөлу араб лингвистикасына тән. Соның негізінде араб тіліндегі барлық сөздер есім, етістік, көмекші сөз болып үш топқа бөлінеді.

Жоғарыда көрсеткеніміздей, дәстүрлі сөз табына бөлу негізіне ең алдымен

сөздің морфологиялық белгілері алынған, ал семантикалық, синтаксистік белгілер назардан тыс қалған. Бірақ осы морфологиялық классификацияның өзі жеткілікті дәрежеде болды деп айта алмаймыз. Өйткені «әл-исм» класы мынадай грамматикалық категорияларға ие: род (тек), число (сан-мөлшер), определенность, неопределенность (белгілілік, белгісіздік), склонение (септік).

Есімдік-«дамаир» араб тілінде септелмейді, сондай-ақ, артикль қабылдамайды. Есімдік тек семантикалық белгісіне қарап «әл-исм» тобына енгізілген және «әл-исмге» кейбір есімдіктермен қатар қазақ тіліндегі үстеуге сай келетін сөздер тобы да кіреді.

Бұл топқа енетін сөздер - шақ категориясына, уақытқа байланыссыз, яғни етістікке қатыссыз сөздер. Сондықтан «әл-исм» тобына жататын сөздер әр түрлі грамматикалық белгілерге ие. Тіпті дәстүрлі араб тіл білімінде, бірінші топқа «ас-сифа» - анықтаушы, «әл-маусуф» - анықталатын есім сияқты синтаксиске қатысты терминдер де енгізілген.

Дәстүрлі грамматиктер «әл-исм» тобына кіретін сөздердің ерекшеліктері ретінде мына белгілерді көрсетеді:

- 1) Уақытқа қатыссыз дербес ұғымды білдіреді;
- 2) әл артиклін және тануинді қабылдайды;
- 3) Басқа есімдерді өзіне ілік септік арқылы жалғайды;
- 4) Баяндауышты қабылдайды

Алайда, «әл-исм» тобына кіретін сөздердің барлығы бірдей жоғарыда көрсетілген белгілерге ие деп айтуға болмайды. Сөйтіп, есім сөздерге араб тіліндегі барлық сөздер енеді, оның жартысынан көбі зат есім, одан кейінгілері сын есім, сан есім, есімдік. Бұлардың ішінде зат есім ғана өз талабына сай келеді, басқалары жарым-жартылай жауап береді.

Тілдің пайда болуы жөніндегі теория IX-XI ғасырлар аралығында араб лингвистикасы мен мұсылман теологиясында ерекше сөз болып, ғалымдар екі лагерьге бөлінеді. Біріншісі – тілдің пайда болуын құдай атына таңушылар, екіншісі - тілдің шығуын қоғамдық келісім деп

білетіндер. Араб лингвистері тілдің коммуникативтік және экспрессивтік қызметтері болатынын білді /2, 33/.

Араб тіл білімі дәстүрінде грамматикалық талдаудың негізгі ұғымдары айқындалған. Олар: **ан-нахв** – есім мен етістіктің түрленуі туралы ілім, **ас-сарф** – грамматикалық конструкциялардың жасалуындағы сөзжасамдық және фонетикалық өзгерістер туралы ілім, **махарадж аль-хуруф** – дыбыстардың жасалуы туралы ілім.

Көне араб тіл білімінің кемшілігі: әртүрлі тілдерді бір-біріне салыстыра зерттеу, тілді дамып, өзгеріп отыратын тарихи құбылыс деп есептеу бұларда жоққа тән /5, 11/.

Семитология, семит зерттеу ғылымы – семит тілдес халықтардың тілін, әдебиті мен мәдениетін, тарихын зерттейтін ғылым. ХУІІ-ХУІІІ ғ-да голланд ғалымдары семитологияның жеке саласы – арабистика ғылымының негізін қалады. ХУІІІ ғасырда Ж.Бартемели (Франция) финикия жазуының кілтін тапты. ХІХ-да жалпы және салғастырмалы тіл білімінің жетістіктері семит зерттеу ғылымын толықтырып, байыта түсті. Қолжазбалар каталогы, грамматикалар, сөздіктер мен тарихы шолулар жарық көрді. Семитологияның кеңеюіне К.Броккельман (Семит тілдерінің салыстырмалы грамматикасы) елеулі үлес қосты. ХІХ ғ-дың аяғында Палестина т.б. Таяу Шығыс елдерін зерттейтін археологиялық және филологиялық қоғамдар құрылды.

Арабистика – араб елдері мен халықтарының сан қилы қоғам өмірін, тарихын, тілі мен әдебиетін зерттейтін ғылымдардың жалпы аты. Бұл термин Еуропада жаңа дәуірде ғана пайда болғанымен, іс жүзінде шығыс ғалымдары араб тарихын Орта ғасырдың өзінен бастап-ақ зерттеген. Бұған 8-15 ғ-да араб тілінде жазылған тарихшылардың еңбектері куә.

Еуропада араб зерттеу ғылымы 16 ғ. аяғы мен 17 ғ. басында жанданып, одан ары дамыды. Орталығы Рим, Париж болды. Оксфордта, Кембрижде т.б. университетте араб халықтарының тарихынан сабақ жүрді.

Россияда орта ғасырдың өзінде-ақ жеке адамдар еврей тілін зерттеуге көңіл аударды. Петр I тұсында араб тілі оқытыла бастады. Орыс арабистикасының негізі кітап-қолжазба қорының орталығы Петербургтегі Азия Музейі (1818-1930) мен көпшілік кітапханасы (қазір М.С.Салтыков-Щедрин атындағы мемлекеттік көпшілік кітапханасы), Мәскеуде Лазеров шығыс тану институты (онда А.Е.Крымский жұмыс істеді) болды. 1882 ж Ресейде Палестина қоғамы (1917 жылдан Ресей ҒА-ның жанында) құрылды. 1917 жылдан кейін совет арабистикасының орталығы Ленинград университетінің (1933-50 жж.) семитология кафедрасы, 1950 жылдан арабистика және симитология кафедрасы (1930-1949 жылдары шығыс-тану институты, 1956 жылдан ССРО ҒА шығыстану институтының Ленинград бөлімшесі) болып есептеледі.

Арабтанудың өрістеп, дамуына И.Ю. Крачковский және оның мектебі (арабистика, сабеистика, эфиопистика), Н.В.Юшманов (семит-хамит тіл білімі), И.М.Дьяконов т.б. ғалымдар маңызды үлес қосты. Аса ірі арабист, академик И.Ю.Крачковский араб мәдениетінің тарихын зерттеуде дүние-жүзілік ғылымда зор маңызы бар қолтаңба қалдырды /6/. Бұл ғалымдар арабтардың жаңа дәуір мен осы заманғы тарихын зерттеуді дамытуға көп септігін тигізді. Араб тілі диалектілері мен семит тілдерінің салыстырмалы грамматикасын зерттеуге де көңіл бөле бастады. Семит зерттеу ғылымына байланысты еңбектер ССРО-да жалпы шығыстану мәселелеріне арналған журналдарда және мерзімсіз басылымдарда («Палестинский сборник», «Семитские языки») жарияланып тұрды.

Ресейдегі араб филологиясының бастамасы – А.В.Болдыревтің (1827,1836) «Араб грамматикасы» атты кітабының шығуы болды. М.Т.Новроцкийдің грамматикасы (1867) алдына бұдан да кең ғылыми мақсат қойды. Ал Н.А. Медниковтың «Классикалық араб тіліндегі етістіктердің парадигмасы» еңбегінің (1904) араб филологиясын зерттеуде маңызы өте зор болды. Араб әдебиетінің тарихы В.Ф.Гиркас очеркінде

(1873) неғұрлым толық баяндалды. XX-ғасырдың алғашқы он жылдығында А.Е.Крымскийдің оқу құралдары – «Араб әдебиетінің қысқаша очеркі» (1903), «Араб поэзиясы» (1906), «Араб прозасы» (1911) туралы лекциялар курсы шықты. Санкт-Петербург университетінің лекторы А.О.Хашабтың «Араб тілінің грамматикасы» (1910) атты еңбегінің маңызы үлкен. 19-20 ғғ. аралығында араб елдерінде осы заманғы араб зерттеу ғылымы дамыды. Оның негізін қалаушылар – араб ағартушылары Бутрус әл-Бустани, Жиржи Зайдан, Амин ар-Райхани т.б. Олар ежелгі дүниедегі, орта ғасыр мен жаңа дәуірдегі араб тарихы, әдебиеті, этнографиясы жөнінде ірі-ірі ғылыми еңбектер жазды.

Ғылым мен мәдениеттің жалпы өрлеуі Кеңес Одағы кезінде араб зерттеу ғылымының жаңа сатыға көтеріліп, араб халықтарының барлық замандардағы тарихы жөніндегі зерттеулердің кеңінен құлаш жаюына жәрдемдесті. Кеңес ғалымдары (Д.В.Семенов, К.В.Оде Васильева, Н.В.Юшманов, Х.К.Баранов, Б.М.Гранде, А.А.Мамедов, Г.Ш.Шарбатов т.б.) жаңа араб әдебиетінің даму жолдарын, классикалық және әдеби араб тілін, орта азиялық арабтардың тіл мәдениетін талдап, зерттеуде үлкен табыстарға жетті.

Араб тіл білімінде типологиялық зерттеулердің көш басында А.П.Рифтин (1900-1945) және Н.В.Юшманов (1886-1946) тұрды.

Семит тілдерінің генезисі мен типологиясын анықтау әлі де өзінің актуалдығын жойған жоқ. Н.В.Юшманов ең алғаш араб әдеби тілі мен араб диалектілеріне, сондай-ақ, басқа семит тілдерінің көпшілігіне салғастырмалы-типологиялық талдау жасаған /7, 8/. Араб әдеби тілі салғастырмалы-типологиялық тұрғыда әр түрлі аспектіде бірталай зерттелді (Г.Ш.Шарбатов, В.М.Белкин, О.Б.Фролова, В.В.Лебедев, Г.М.Габучан, А.Г.Белова т.б.) десек те олардың кешенді, жүйелі түрде, монографиялық деңгейде, басы бірікпеген деп айтуға болады.

Семит тілдерінің (оның ішінде араб тілі) қазіргі кезге дейін типологиялық құрылысы жағынан толық зерттелді деп

айтуға болмайды. Дегенмен, Ресейдің типолог ғалымдарының назарынан араб тілінің құрылымы тысқары қалмаған. Ресей ғалымдарының араб тілін типологиялық жағынан зерттеген еңбектеріне келетін болсақ, олар араб тілінің барлық деңгейлерін қамтыған деуге болады.

Семит тілдерінің макротипологиялық интерпретациясы теоретик-ғалымдар (Э.Сепир, Б.Уорф, Т.Милявский, В.Скаличка, Дж.Гринберг, Б.Комри т.б.) және типолог-семитолог (Е.Курилович, Ж.Кантино, К.Петрачек т.б.) еңбектерінен кездестіреміз.

Араб ғалымдарының еңбектеріне талдау жасағанымызда, негізінен үш бағытта болғанын көрдік: салыстырмалы-тарихи, салғастырмалы-типологиялық және сипаттама зерттеулер.

Бірінші топтағы еңбектердің мақсаты – араб тілінің барлық деңгейіндегі ерекшеліктерді басқа тілдер тобымен салыстыру. Араб ғалымдары көбіне семит тілдерін үндіеуропа тілдерімен (И.Анис, А.ал-Джунди, Х.ат-Таан, М.Камил, А.Шарафуддин, М.Хингази) салғастырған.

Салғастырмалы зерттеулерде көбіне тілдік форманың бар-жоқтығына ғана көңіл бөлінген. Оларға типологиялық қорытынды жасамаған. (А.ал-Касими,

А.Матар, А.Махмут, Р.ал-Азизи, А.Бен-Абдулла).

- 1.Жалмаханов Ш.Ш. Тіл білімінің тарихы. Қарағанды 1999.
- 2.История лингвистических учений. Древний мир. Л: Наука, 1980,с.66/.
- 3.Алжанбаева Ұ. Араб тіліндегі түркізмдер. Филол. ғ.к. дәрежесін алу үшін жазылған диссертация. А-1999.
- 4.Рүстемов.Л.З. Тіл білімі тарихына қысқаша шолу. Алматы, «Мектеп». 1981.
5. Қалиұлы Б. Жалпы тіл білімі.Алматы, 2004.
- 6.Крачковский И.Ю. Избранные сочинения: В 6-ти томах. –М.-Л.: Изд-во АН СССР. – Т.І, 1955, 469 с.; Т.ІІ, 1956, 702с.; Т.ІІІ, 1956, 470 с.; Т.ІУ, 1957, 919с.; Т.У, 1958, 526 с.; Т.УІ, 1960,739 с.
- 7.Юшманов Н.В. Строй арабского языка.- Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1938. - 54 с.
8. Юшманов Н.В. Материалы по типологии. – В кн.: Проблемы африканского языкознания. М.: Наука, 1972, с 306-327.

В статье лингвистическая типология рассматривается как особый раздел общего языкознания. В частности обсуждается некоторые актуальные проблемы типологии арабского языка и общей лингвистики.

In the article linguistic typology is seen as a special section of general linguistics. In particular, we discuss some current problems typology of Arabic language and general linguistics.

А. Жиекбаева

КӘСІБИ ЛЕКСИКАДАҒЫ ШЫҒЫС СӨЗДЕРІНІҢ ТЕРМИНДЕНУІ

Қазақ тілінде кәсіби сөздер де ұлттық терминологиялық қатарды байытудың бір жолы болып табылады. Тіл білімінде *кәсіби сөздер* деп белгілі бір кәсіпке, шаруашылықтың белгілі бір саласына қатысты сөздер тобын атайды.

Қазақ тіл білімінде кәсіби лексика біршама зерттелді деп айтуға болады. Мәселен, Ж. Досқараевтың балықшылық туралы, С.К. Кеңесбаевтың кәсіби сөздерді зерттеу жайындағы, О. Нақысбековтің темекі өсіру кәсібіне байланысты, егіншілік, бау-бақша кәсібінің лексикасына арналған А. Айғабыловтың тары

дақылына қатысты М. Күштаеваның кандидаттық диссертациялары және Р. Шойбековтің қолөнер лексикасына арналған докторлық зерттеуі бар. Кәсіби сөздер және олардың түрлері жайында толық мәліметті Ш. Сарыбаев, О. Нақысбеков, Б. Қалиев еңбектерінен табуға болады.

Кәсіби сөздер лексиканың басқа қабаттарына қарағанда диалект сөздерге де, арнаулы лексикаға да өте жақын тұрады. Диалектіге жақын болатын себебі ол белгілі бір аймақта ғана тараған, изоглостық таралу шеңбері шектеулі